

ברכת פטריות, גידולי מים ונבטים

מעמד הפטריות של ימינו

יש מסבירים שגידוליו מן הארץ משמעותו שאין דרך לזרוע

1. משנה מסכת מעשרות פרק א משנה א

[*] כלל אמרו במעשרות כל שהוא אוכל ונשמר כלומר אינו הפקר וגדוליו מן הארץ חייב במעשרות.

2. ר' עובדיה מברטנורא מסכת מעשרות פרק א משנה א

וגדוליו מן הארץ - למעוטי כמהין כמהין הם פטריות שגדלות מתחת לפני הקרקע ובד"כ יונקות משורשים של צמחים אחרים ופטריות. וכל הני ילפינן מקרא, דכתיב (דברים יד) עשר תעשר את כל תבואת [ארץ] וכו'. ... זרעך דבר שזורעים אותו ומצמיח, פרט לכמהין ופטריות שאינן נזרעות: (וכ"כ הר"ש)

אמנם במקור בירושלמי מסבירים הכוונה שלא יועיל זריעה

3. תלמוד ירושלמי מסכת מעשרות פרק א הלכה א

רבי חייא בר אדא בעי קומי רבי יוחנן כמהין ופטריות מהו שיהיו חייבין במעשרות. אמר ליה רבי יוחנן בשם רבי יסיון כתיב [דברים יד כב] עשר תעשר את כל תבואת זרעך דבר שהוא נזרע ומצמיח יצאו כמהין ופטריות שאינן נזרעות ומצמיחות. רבי יונה מפיק לישנא מפני שהארץ פולטתן.

4. פני משה מסכת מעשרות פרק א הלכה א

ר' יונה מפיק לישנא. דהכי איתמר מפני שהארץ פולטתן דאף אם הוא רוצה לזרוען אין הארץ קולטת אותם אלא פולטתן. ואולי למאי דקאמר ר' יוחנן בשם ר' סימי הוה משמע שאם זרען נתחייבו הלכך קמ"ל דלעולם פטורין הן:

ובגמרא שלנו מוכח שצריך יניקה ממש מהקרקע ולא רק קשר מיזי איתה

5. תלמוד בבלי מסכת ברכות דף מ עמוד ב

גמרא. תנו רבנן: על דבר שאין גדולו מן הארץ, כגון: בשר בהמות חיות ועופות ודגים, אומר שהכל נהיה בדברו; על החלב ועל הביצים ועל הגבינה אומר שהכל; על הפת שעפשה, ועל היין שהקרים, ועל התבשיל שעבר צורתו אומר שהכל;

על המלח ועל הזמית מי מלה ועל כמהין ופטריות אומר שהכל. למימרא, דכמהין ופטריות לאו גדולי קרקע ניהו? והתניא: הנודר מפירות הארץ - אסור בפירות הארץ ומותר בכמהין ופטריות, ואם אמר כל גדולי קרקע עלי - אסור אף בכמהין ופטריות! אמר אביי: מירבא רבו מארעא מלחלחית הארץ סג גלויס על העצים ועל הכלים, מינקי לא ינקי מארעא.

והא על דבר שאין גדולו מן הארץ קתני! - תני: על דבר שאין יונק מן הארץ.

6. בית הבחירה למאירי מסכת ברכות דף מ עמוד ב

הפת שעפשה והיין שהקרים ותבשיל שעברה צורתו ובשר ודגים וחלב וגבינה ובצים וכמהין ופטריות גדולי קרקע הם מ"מ אין עיקר יניקתם אלא מן האויר שהרי בעפר מועט הם גדלים על העצים ועל האבנים:

7. פירוש המשנה לרמב"ם מסכת פאה פרק א משנה ד

וגדוליו מן הארץ, ר"ל שיש לו שרשים בארץ שהוא פורה על ידם, להוציא כמהין ופטריות שאינם חייבים בפאה שני קציר ארצכם.

8. הגדרת פטריות מתוך אתר מכון התורה והארץ

מבנה הפטרייה הבסיסי קרוי נבג, וממנו מתחילה הפטרייה להתפתח. כשהנבג נחשף ללחות ולתנאים מתאימים, הוא מתחיל להתפשט וליצור קור שהוא למעשה רצף תאים המחוברים ביניהם. קצה הקור מתארך כל העת, ולבסוף נוצר סבך קורים הקרוי תפטיר. הפטרייה קולטת את המינרלים, הסוכרים והמים הדרושים לה דרך רשת הקורים. אין כאן שורשים ונוף, אלא גוף אחד שקולט לעצמו חומרי הזנה מסביבתו.

למעשה העלה בשבט הלוי שהגם שהיום זורעים את הפטריות, ברכתם נשארת שהכל

9. שו"ת שבט הלוי חלק ח סימן רמח

כב' שאל בחכמה לאשר נתעורר שכהיום נשתנה לגמרי אופן גידול צמח הפטריות שכהיום מגודלות כשאר ירקות והיינו שנזרעו ונקצרו ע"י בעלי המשק, וממילא כיון דבזמנינו הם גדולם מן הארץ כשאר ירקות א"כ יהיו חייבין בתרומות ומעשרות, וגם לענין ברכתם נ"ל קצת בזה.

... אבל עיקר טעם כמהין ופטריות דבעינן דומיא דנגנך ויצהרך שיהיו גדולי קרקע כמותם, וכן מפורש בברכות מ' ע"ב לענין ברכת שהכל עליהם. דהטעם שאינם גדולי קרקע והיינו מירבא רבו מארעא מינקי לא ינקי מארעא. ובזה לא נשתנה גם בזה"ל הגם שנזרעים כשאר ירקות.

ברך על פטריה אדמה - הדין בדיעבד

10. כף החיים אורח חיים סימן ר"ד אות ב

גם על כמהים ופטריות אמרו במס' ברכות דף מ' ע"ב דגדולי קרקע ניהו ופסקו בש"ע יוד סי' רי"ז סעי' כ"ג לענין נדרים שאם אמר 'גדולי קרקע עלי' אסור בכמהין ופטריות ועו"ש וע"כ נראה כיון דגדולי קרקע ניהו בדיעבד אם בירך בורא פה"א יצא.

וכ"כ ערוה"ש (ה), יחזו"ד (יב), יבי"א (כ), וראה להלן.

11. פתח הדביר סימן רד סעיף א אות ד רבי חיים פונטריןמולי אומיר תרט"ו.

ועל כמהין ופטריות וכו' שהכל אם בירך על כמהין ופטריות בפה"א אע"ג דגידולן מן הארץ לא הוה פירות הארץ דמאוריא קא רבו ולא יצא. הרב מוהר"ו אשכנזי ז"ל בכ"י הנז' סידור בית עובד.

ובשבט הלוי (י מב) כתב 'ומדין נדרים שם אין להביא ראיה על

דיעבד דאזלינן בנדרים בתר לשון בני אדם וכוונת הנדר משא"כ תיקון ברכה דהוציאו בפירוש כמהין ופטריות ומנ"ל לחדש דמועיל דיעבד, וצ"ע בזה.

וכ"כ חזו"ע (קנד) וכתב 'אפילו במקום שבקר וצאן חשובים פרי

מפרי וגידולי קרקע כמו במעשר שני כלומר שמותר לקחת כספא מעשר שני בקר וצאן לאכול בירושלים גי' שהם גדולי גידולים של הארץ כמהין ופטריות לא חשובים פרי וגידולי קרקע (ע"פ רמב"ם מעשר שני פרק ז הלכה ג-ד).

גידולי עציץ שאינו נקוב וגידולי מים

1. רקע מעשי - מתוך ויקיפדיה ערך 'הידרופוניקה'

חוקרים של חילוף החומרים בצמחים גילו כי החומרים המזינים שצמחים סופגים הם יונים פשוטים במים. בתנאים טבעיים, האדמה היא בעצם מאגר החומרים המזינים, אך האדמה עצמה אינה חיונית לגידול הצמחים. בעזרת השורשים, הצמחים יכולים לספוג את החומרים המזינים שבאדמה כשהם מומסים במים. כאשר החומרים המזינים הדרושים לצמח מוספים באופן מלאכותי למי ההשקיה של הצמח, הצמח אינו זקוק למצע אדמה עשיר כדי להתקיים.

מברך אדמה כיון שמקורו של צמח המים לפנינו מזרע שגדל בקרקע

17. שו"ת אור לציון חלק ב - פרק יד - דיני ברכות הערה יג

ומכל מקום נראה, שלמעשה יברך על גידולי מים בורא פרי האדמה, ומטעם אחר, שכיון שבא מזרע שגדל באדמה, אף שהוא עצמו לא גדל באדמה, מ"מ מברך ברכה נכונה, שהרי נוצר מזרע שיצא מהאדמה.

ברכת נבטי ירק

לכאורה בזה יהיה נפק"מ בין טעם שבט הלוי בגידולי מים שרוב גידולם בקרקע ולכן כאן יודה שברכתם שהכל. לטעמו של האול"צ שמקור הזרע מהקרקע שמתקיים גם בנבטים ותהיה ברכתו אדמה (וכ"כ ברכת השם ז נה).

ישנם בתי גידול לנבטים שמגדלים בתוך כלי קלקר ללא מים אלא בהריוית האויר בלחות בהתזה. ואלו יותר יש לומר שברכתם שהכל.

18. וזאת הברכה ברור הלכה סעיף כד עמוד 274

בנבטים בנוסף לכך (לסברות בעציץ שאינו נקוב) יש עוד טעמים לברך על נבטים שהכל:

- א. יתכן שאין דרך רוב העולם לאכלם כך וממילא יברכו שהכל
- ב. יתכן שהם דומים לקורא של דקל מובא רד א שהוא ענף דקל שבשנה הראשונה הוא רך וראוי לאכילה ובשנה השניה מתקשה ונעשה עץ ואע"פ שגידולו מן הארץ אין מברכים עליו בפה"א אלא שהכל דלא נטעו אינשי אדעתיה למיכל את הקורא כשהוא רך אלא כשיתקשה ויעשה עץ ויגדל פרי כך נראה שגם בנידון שלנו בנבט שבדרך כלל מונבט לצורך הפרי ולא לאכילת הנבט עצמו ודינו כקורא שיברכו עליו שהכל ואף אם כוונתו האישית לאכול הנבט ולא לגדלו לצמח בטלה דעתו ואין זה קרוי פרי

ויש להעיר שבימינו יש רעותה לשני הטעמים הנ"ל כיון שהנבטים נמכרים אף בשוק והרבה רגילים לאכלם וממילא קשה לומר שאין הדרך לאכלם ושלא נתגדלו לכך.

ולמעשה דעת ריה"פ לברך שהכל על נבטים:

- וזאת הברכה (שם) בשם הגרשז"א
- אמונת עתך 13 בשם הגרמ"א, למעט נבטים של חיטה שברכתם מזונות.

ניתן לגדל כמעט כל צומח בעזרת הידרופוניקה, אך צמחים מסוימים מתאימים לכך יותר מאחרים. בעיקר צמחי עלים.

הגדל בעתיץ שאינו נקוב לא מברך עליו המוציא לחם מן הארץ ולא בורא פרי האדמה כיון שלא מחובר לקרקע

12. חיי אדם חלק א כלל נא סעיף יז

אחד מחמשה מיני דגן שגדל בעציץ שאינו נקוב ועשה ממנו פת, אינו מברך עליו המוציא לחם מן הארץ, דאינו נקרא ארץ (כדאי" בירושלמי כלאים ספ"ו), אלא מברך עליו בורא מיני מזונות. ומכל מקום מברך עליו ברכת המזון...

ונראה לי דהוא הדין דאינו מברך בורא פרי האדמה דלא נקרא אדמה אלא המחובר כדאיתא בחולין קל"ט במצא קן בראשו של אדם כו' ע"ש ברש"י (שכתב שחייב בשילוח הקן כיון שהאדם נקרא אדמה ולכן בכלל 'על הארץ').

ואמנם על פירות האילן, צריך עיון אם מברך בורא פרי העץ, אם מקרי פרי וגם אם נקרא עץ (ועיין מה שכתבתי בנ"א סוף הלכות לולב): (ושם נטה לומר שנקרא עץ כי תלוי בקיום הגזע משנה לשנה. והגם שלענין ערלה פטור מהתורה כי אינו בכלל 'ונטעתי')

לר' יהודה אין המים עושים חיבור לקרקע לענין מעשר ומחלוקת ראשונים בדעת חכמים.

13. משנה מסכת חלה פרק ב משנה ב

עפר חוצה לארץ שבא בספינה לארץ חייב במעשרות ובשבועית.

אמר ר' יהודה אימתי בזמן שהספינה גוששת כלומר שזלי הספינה על הקרקע, ולא צמים, שהמים און כהן ממש. רימב"ז.

דעת חכמים בדעת ר' יהודה

14. רמב"ם על משנה מסכת חלה פרק ב משנה ב

גוששת, כלומר נוגעת בארץ מן גושש עפר. וכבר ביארנו שכל מקום שאמר ר' יהודה אמתי אינו אלא מבאר למה שקדם ואינו חולק עליו.

חכמים סוברים שהמים נחשבים חיבור לקרקע לענין מעשר ושבועית

15. ר"ש מסכת חלה פרק ב משנה ב

א"ר יהודה אימתי - האי אימתי דר' יהודה לאו לפרש היא כדמוכח בפ"ק דגיטין דפליגי: (שמובא שם ' עציץ נקוב המונה על גבי יתדות באנו למחלוקת רבי יהודה ורבנן' ומוכח שלדעת האמורא שם חולקים. וממילא לחכמים המים נחשבים חיבור לקרקע.

יחזו"ד (י, ז) עציץ שאינו נקוב דינו כקרקע.

גידולי מים לכתחילה יברך שהכל ובדיעבד אם ברך אדמה יצא.

מברך אדמה כיון שהברכה תלויה במין והוא פרי האדמה

16. שו"ת שבט הלוי חלק א סימן רה

הנה צ"ע להלכה לענין ברכת גידולי מים, ומסברא דאינו דומה לכמהין ופטירות, דשם כל המין הוא מן האויר אבל כאן מין זה הלא הוא 'פרי האדמה' (כלומר בד"ס)... למעשה אין לפסוק שיברך עליו שהכל, ויותר מסתבר לברך ברכתו הראויה.

וכ"כ בתשובות והנהגות כרך ב סימן קמט שברכת גידולי מים אדמה מטעם זה. וכן דעת החזו"א בעציץ שאינו נקוב (ארחות רבנו ג (ככ)

סיכום להלכה

- א. **פטריית ברכתם** שהכל נהיה בדברו (שו"ע רד א), כיון שאין להם שורשים ואינם יונקים מהארץ. ולכן גם בימינו שהפטריית נזרעות ברכתם שבכל נהיה בדברו (שבט הלוי ח רמח)
- ב. **ברך על פטריית אדמה** נחלקו הפוסקים בדינו. יש אומרים שיצא ידי חובה (כה"ח רד ב. ערו"ה רד ה) ויש אומרים שצריך לחזור ולברך (פתח הדביר רד א. חזו"ע קנד) ונראה שיש לחוש לסב"ל ולא לברך שוב.
- ג. **ירקות הגדלים בעציץ שאינו נקוב** נטיית פוסקי זמנינו שברכתם בורא פרי האדמה (אול"צ ב יב יג. שבה"ל א רה. יחו"ד ו יב).
- ד. **ירקות מגידולי מים** נחלקו הפוסקים בדינם יש אומרים שברכתם בורא פרי האדמה כיון שהם ממין שדרכו לגדול באדמה או שמקור הזרעים שלהם הוא באלו שגדלו באדמה (שבט הלוי אה. אול"צ שם) ויש אומרים שברכתם לכתחילה שהכל שכן משמע דעת הרמב"ם. ואם ברך אדמה יצא (יחו"ד ו יב).
- ה. **נבטי ירקות** – ברכתם שהכל נהיה בדברו (וזאת הברכה עמ' 274 בשם הגרשו"א. אמונת עתך 13 בשם הגרמ"א) ונבטי חיטה יש לחוש שברכתם בורא מיני מזונות (אמונת עתך שם)